

سکولاریسم در ترکیه

چکیده

این فصل تاریخچه مختصری از سکولاریسم در ترکیه و مسائل سیاسی فعلی پیرامون آنرا مورد بحث قرار می‌دهد و سپس می‌پرسد که آیا ترکیه یک کشور سکولار است؟ این پرسش در فرآیند سکولاریسم نوظهور در ترکیه و تاریخ فرهنگی و سیاسی منحصر به فرد آن گره خورده است. در ترکیه، سکولاریسم پایه اجتماعی یا تاریخی چندانی ندارد زیرا از طریق عوامل خارجی و بوسیله دولت برقرار و هدایت شده است. اصلاحات آتاتورک به سمت سکولاریسم و سکولاریزاسیون، کنترل‌های قانونی شدیدی را بر نهادها و رویه‌های اسلامی اعمال کرد. در این کشور حزب جمهوری خواه خلق (RPP) ترکیه و کمالیسم¹ آن بر جمهوری خواهی، ملی‌گرایی، پوپولیسم، دولت‌گرایی (étatism)، سکولاریسم و انقلابی‌گری تکیه دارد و حزب عدالت و توسعه (JDP) بیشتر ضد کمالیست است تا ضد سکولاریست. یک محور میانه رو بزرگ در میان رأی دهندگان امروزی در ترکیه وجود دارد که عمدتاً ارزش‌های دموکراتیک و آزادی دین را تأیید می‌کنند. به نظر می‌رسد امروزه یک نوع فرهنگ دموکراتیک و سکولار در ترکیه، به عنوان تنها کشور سکولار سیاسی با اکثریت جمعیت مسلمان، مستقر شده است.

ترکیه می‌تواند نمونه‌ای منحصر به فرد از مسائل مربوط به سکولاریزاسیون باشد. این کشور تنها کشور دارای سکولاریسم سیاسی با اکثریت جمعیت مسلمان، بطور تقریبی ۹۵ درصد است.² کشوری که در قانون اساسی آن دین رسمی ذکر نشده است.³ در عین حال، ترکیه ادامه امپراتوری عثمانی است که ترکیبی از تمدن‌های ترکی، عربی، فارسی و بیزانسی است. ترکیه معاصر نامزد عضویت در اتحادیه اروپا و عضو ناتو است. بنابراین، ترکیه نه تنها از نظر جغرافیایی، بلکه از نظر جمعیتی، سیاسی و فرهنگی نیز پلی بین شرق و غرب بشمار می‌آید. علاوه بر این، کشوری است که به شدت درگیر مسائل مربوط به سکولاریزاسیون و مدرنیزاسیون است.

1 کمالیسم یا آتاترکیسم (به ترکی استانبولی: یک ایدئولوژی است که کشور ترکیه بر اساس آن پایه‌گذاری شده است. کمالیسم، آنچنان‌که توسط مصطفی کمال آتاترک به اجرا درآمد، مجموعه اصلاحات فراگیر سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی بود که به منظور جداسازی دولت نوین ترکیه از سنت عثمانی‌اش و در آغوش کشیدن راه و روش زندگی غربی طراحی شده بود، و تأسیس دموکراسی، (قابل ذکر است که کمالیسم مخالف با ملی‌گرایی کردی بوده است) برابری سیاسی و مدنی برای زنان، سکولاریسم، حمایت دولتی از علوم و تحصیلات آزاد را شامل می‌شد، که بسیاری از آن‌ها برای نخستین بار در دوران ریاست جمهوری آتاترک و در اصلاحات وی در ترکیه معرفی شد.

² European Commission. 2005. Public Opinion in the European Union. Eurobarometer 64.

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_en.pdf.

³ Barro, R., and R. McCleary. 2005. "Which Countries Have State Religions?" Quarterly Journal of Economics 120(4), 1331–1370

از همان ابتدا، جنبش‌های مدرنیزاسیون و سکولاریزاسیون در ترکیه تا حد زیادی از فرانسه الهام گرفته شده بودند، و در نتیجه لائیسیته فرانسه الگویی اساسی برای سکولاریسم ترکیه شد.⁴ اصطلاح فرانسوی لائیسیم معمولاً توسط ترکها هنگام اشاره به سکولاریسم در کشورشان استفاده می‌شود. به گفته دانش پژوهان⁵، ترجمه لائیسیم از ترکی به انگلیسی به عنوان "سکولاریسم" منجر به ابهام شده است. لائیسیم در اینجا (ترکیه) به کنترل روحانیون توسط افراد غیرمذهبی یا غیرروحانی (از طریق اقدامات دولتی) صورت می‌گیرد. به همین دلیل، محققین معتقدند که نمی‌توان گفت ترکیه یک کشور سکولار است. با این حال، دیگر محققان و دانش پژوهان ادعا می‌کنند که ترکیه یک کشور سکولاریستی می‌باشد⁶ و این کشور و فرانسه را تنها کشورهای خاورمیانه و اروپا می‌دانند که سکولاریسم را به عنوان یک اصل در قانون اساسی خود جای داده‌اند.⁷ بهر حال این پرسش مطرح می‌گردد که آیا ترکیه کشوری سکولار است یا خیر؟ این پرسش در فرآیند سکولاریسم نوظهور در ترکیه و در رابطه با تاریخ سیاسی آن گره خورده است. در ترکیه، سکولاریسم پایه اجتماعی یا تاریخی چندانی ندارد، توسط قدرت دولت و با زور از بالا به مردم تحمیل و سپس توسط دولت‌های خارجی تقویت شده است.⁸ این فصل تاریخچه مختصری از سکولاریسم در ترکیه را ارائه می‌دهد و سپس مسائل سیاسی فعلی پیرامون سکولاریسم را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد.

تاریخ سکولاریسم در ترکیه

سکولاریزاسیون در ترکیه، برخلاف برداشت‌های رایج، با تأسیس جمهوری ترکیه آغاز نشد بلکه ریشه‌های آن بسیار قدیمی‌تر است و به دویست سال آخر امپراتوری عثمانی برمی‌گردد.⁹ با این حال، تمرکز ما در اینجا محدود به حقایق تاریخی مرتبط با تأسیس ترکیه می‌باشد.

در سال ۱۹۱۴ امپراتوری عثمانی به عنوان متحد آلمان وارد جنگ جهانی اول شد و برخی از بخش‌های امپراتوری عثمانی، مانند ترکیه امروزی، توسط قدرت‌های متفقین اشغال گشت. سپس بلافاصله پس از این تهاجم، جنگ استقلال ترکیه آغاز گردید و در این میان مجلسی به نام مجلس ملی کبیر تشکیل و در سال ۱۹۲۰ در آنکارا افتتاح شد و مصطفی کمال را به عنوان رئیس جمهور انتخاب کرد. اعضای این مجلس شامل نمایندگان اسلام‌گرا، عثمانی‌گرا، ملی‌گرا، بلشویک، ترک و کرد و نیز از همه اقشار جامعه (مذهبی، بازرگانان، نظامیان و غیره) بودند.¹⁰ نیروهای یونانی متفقین پس از جنگ، سرزمین‌هایی را در غرب آناتولی اشغال کردند و شروع به پیشروی به سمت شرق ترکیه نمودند. این امر باعث شد که مجلس ناچار

⁴ Çitak, Z. 2004. "Nationalism and Religion: A Comparative Study of the Development of Secularism in France and Turkey." PhD diss., Boston University.

⁵ Parla, T., and A. Davison. 2008. "Secularism and Laicism in Turkey." In *Secularism*, edited by J. R. Jakobsen and A. Pellegrini, 58–75. Durham, N.C.: Duke University Press

⁶ Kuru, A. 2006. "Dynamics of Secularism: State–Religion Relations in the United States, France, and Turkey." PhD diss., University of Washington, Seattle.

Kuru, A. 2007. "Passive and Assertive Secularism: Historical Conditions, Ideological Struggles, and State Policies toward Religion." *World Politics* 59(4), 568–594.

⁷ Çitak, Z. 2004. "Nationalism and Religion: A Comparative Study of the Development of Secularism in France and Turkey." PhD diss., Boston University.

⁸ Mardin, Ş. 1991. *Türkiye’de din ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.

⁹ Doğan, A. U. 2013. "The Conception of Laïcité of the Republican People’s Party between 2002 and 2010." PhD diss., Middle East Technical University, Ankara, Turkey.

¹⁰ Çınar, A. 2005. *Modernity, Islam, and Secularism in Turkey: Bodies, Places, and Time*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

شود قدرت مطلقه به مصطفی کمال بمثابه یک رهبر نظامی موفق تفویض کند تا او بتواند جلوی پیشروی متفقین را بگیرد.¹¹ در این جنگ کمال پیروز شد و بدین ترتیب اشغال قدرت‌های متفقین با پیمان لوزان¹² (Lau-sanne Treaty) در ۲۴ ژوئیه ۱۹۲۳ به پایان رسید. سپس مصطفی کمال و همکارانش حزب جمهوری خلق را تأسیس کردند که سایر احزاب (مانند اسلام‌گرایان، کردها، بولشویست‌ها) را حذف کرد و تقریباً سی سال به عنوان یک حزب واحد برسر قدرت بود. حزب جمهوری خلق مبتنی بر یک ایدئولوژی دولتی بود¹³ که با اصول کمالیسم در هم تنیده شده بود. این حزب «بین سال‌های ۱۹۲۷ تا ۱۹۳۵ پروژه‌ای را برای ساخت و اصلاحات سیاسی یک دولت-ملت مدرن ترکیه و بر اساس احکام سکولار به شیوه غربی، به جای احکام اسلامی و شرقی مطرح و به اجرا گذاشت».¹⁴

اصول اساسی حزب جمهوری خواه خلق و کمالیسم، در شش اصل اساسی مانند جمهوریخواهی، ملی‌گرایی، پوپولیسم، دولت‌گرایی، سکولاریسم و انقلابی‌گری خلاصه می‌شود. این اصول به عنوان «اقتباس ضعیفی از مدرنیسم و خردگرایی غربی و عقلانی سازی سیاست‌هایی که ارتباط سستی با هم داشتند» ظاهر شدند.¹⁵

- (مصطفی کمال) ترکیه را از نظر فرهنگی به غرب نزدیکتر کرد و در عین حال آن را از رویه‌های دموکراتیک غربی دورتر ساخت. او نیز مانند رهبری کمیته اتحاد و ترقی (CUP) در سال‌های ۱۹۱۳ تا ۱۹۱۸، تقویت دولت را به تقویت قانون اساسی یا نظام انتخاباتی ترجیح می‌داد.¹⁶

علاوه بر این، کمال، لائیسسیسم فرانسوی را اصیل‌ترین شکل سکولاریسم می‌دانست¹⁷ و به همین دلیل، ترکیه یک نسخه غیردموکراتیک از سکولاریسم را به صورت فرمایشی اجرا کرد.¹⁸

اصلاحات در دوره تک حزبی

بین سال‌های ۱۹۲۳ تا ۱۹۳۷، مصطفی کمال اصلاحات سکولاری را در رابطه با ساختار سیاسی کشور، مدیریت دولتی، آموزش، قانون و زندگی اجتماعی اجرا کرد. به عنوان مثال، قانون وحدت آموزش که در سال ۱۹۲۴ صادر شده بود، پیامدهای گسترده موضع دولت در مورد دین را بوجود آورد. مدارس مذهبی تعطیل شدند و کل سیستم آموزشی تحت کنترل دولت «سکولار» درآمد.¹⁹ در سال ۱۹۳۰، تمام مدارس

11 Findley, C. V. 2010. Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity: A History, 1789–2007. New Haven, Conn.: Yale University Press

12 پیمان لوزان: پیمانی صلح‌آمیز بود که در ۲۴ ژوئیه ۱۹۲۳ میلادی در شهر لوزان، سوئیس به امضا رسید تا به مناقشه‌ای که از جنگ جهانی اول میان نیروهای متفقین و متحدین آغاز شده بود، پایان دهد. این پیمان میان جمهوری سوم فرانسه، امپراتوری بریتانیا، امپراتوری ژاپن، پادشاهی ایتالیا، پادشاهی یونان، پادشاهی رومانی و پادشاهی یوگسلاوی منعقد شد. این پیمان در ۲۳ اوت ۱۹۲۳ از سوی ترکیه و در ۱۶ ژوئیه ۱۹۲۴ از سوی دیگر امضاکنندگان تصویب شد و در ۶ اوت ۱۹۲۴، با تحویل رسمی اسناد تصویب به پاریس، لازم‌الاجرا گردید.

13 Walton, J. 2009. "Horizons and Histories of Liberal Piety: Civil Islam and Secularism in Contemporary Turkey." PhD diss., University of Chicago.

14 Momayezi, N. 1998. "Civil–Military Relations in Turkey." International Journal on World Peace 15(3), 3–28.

15 Tepe, S. 2008. Beyond Sacred and Secular: Politics of Religion in Israel and Turkey. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

16 Findley, C. V. 2010. Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity: A History, 1789–2007. New Haven, Conn.: Yale University Press

17 Hanioglu, M. Ş. 2012. "The Historical Roots of Kemalism." In Democracy, Islam and Secularism in Turkey, edited A. Kuru and A. Stepan, 32–60. New York: Columbia University Press

18 Kuru, A. 2006. "Dynamics of Secularism: State–Religion Relations in the United States, France, and Turkey." PhD diss., University of Washington, Seattle

19 Çitak, Z. 2004. "Nationalism and Religion: A Comparative Study of the Development of Secularism in France and Turkey." PhD diss., Boston University.

مذهبی تعطیل شدند و در سال ۱۹۳۳ دانشکده‌های الهیات نیز به همین سرنوشت دچار گردیدند.²⁰ علاوه بر این، حتی کلاس‌های اختیاری دین در سال ۱۹۳۱ از برنامه درسی آموزش متوسطه و در سال ۱۹۳۵ از برنامه درسی مدارس ابتدایی حذف شدند تا روند سکولاریزاسیون در سیستم مدارس دولتی بطور کامل انجام گیرد.²¹

در ترکیه، مقرراتی متعددی وجود دارد که هم (مدیریت) دبستانها و هم دانش‌آموزان باید آنها را رعایت کنند. به عنوان مثال، همه دانش‌آموزان از آموزش ابتدایی تا سطح دانشگاه باید در کلاس‌هایی که به مطالعه تاریخ اصول و اصلاحات آتاتورک اختصاص داده شده است، شرکت کنند. علاوه بر این، سیستم آموزشی مملو از نمادها و روایت‌های کمالیسم شد. یکی از پژوهشگران ترک اشاره می‌کند که پس از حذف دین از حوزه آموزشی، سایر آیین‌های مذهبی مانند دعا و مناجات توسط دولت تحمیل می‌شد تا تاثیر مشابهی نسبت به رهبر انقلاب کمال آتاتورک داشته باشد. به عنوان مثال، تا همین اواخر، در مدارس ابتدایی، دانش‌آموزان باید هر روز صبح قبل از شروع کلاس نسبت به انجام تعهدات خود در مورد (آرمان) مصطفی کمال سوگند یاد می‌کردند. علاوه بر این، مجسمه او باید در مقابل مدارس قرار گیرد و حتی دیوارهای مدرسه نیز باید با تصاویر او در «خطاب به جوانان ترکیه» تزئین شوند.

سیستم قضایی مانند سیستم مدارس ترکیه نیز با تعطیلی دادگاه‌های شریعت در ۸ آوریل ۱۹۲۴ سکولاریزه شد. این تلاش سپس با تصویب قانون مدنی سوئیس در سال ۱۹۲۶ و لغو چند همسری (polygamy)، گسترش یافت. علاوه بر این، این اصلاحات، برابری بیشتری را برای زنان در مورد مسائلی مانند ارث و طلاق فراهم کرد و قانون مجازات را اصلاح نمود. با این تغییرات، رویه‌های حقوقی سوئیس، ایتالیا و آلمان برای استفاده در ترکیه تطبیق داده شدند. نمادین‌ترین گام به سوی سکولاریزاسیون در ۱۰ آوریل ۱۹۲۸ برداشته شد، زیرا ماده‌ای که تأیید می‌کرد دین رسمی ترکیه، اسلام است از قانون اساسی ۱۹۲۴ حذف شد. تا سال ۱۹۳۷، اصل لائیسیتیه وارد قانون اساسی شده بود تا موضع سکولاریستی ترکیه را بیشتر و قاطعانه تثبیت کند.²²

سکولاریزاسیون ترکیه تحت حاکمیت کمالیسم، هر مانعی را از سر راه دولت سکولار برداشت. در اول نوامبر ۱۹۲۸، الفبای عربی با الفبای لاتین جایگزین شد. حتی کلمات ترکی با ریشه عربی و فارسی نیز حذف شدند. به گفته یکی از پژوهشگران، این تغییر به وضوح به نفع جهان غرب (Western) نسبت به جهان عرب (Arab) بود. با این حال، این انقلاب زبانی چیزی فراتر از تغییر ساده الفبا بود. جالب توجه است که دولت ترکیه سپس یک نظریه ایدئولوژیک زبان «نظریه زبان خورشید»²³ (Sun Language Theory) را پذیرفت، که بر اساس آن تصور می‌شود همه زبان‌ها از ترکی مشتق شده‌اند، که به نوبه خود

²⁰ Kuru, A., and A. Stepan. 2012. "Laïcité as an 'Ideal Type' and a Continuum: Comparing Turkey, France, and Senegal." In *Democracy, Islam and Secularism in Turkey*, edited by A. Kuru and A. Stepan, 95–121. New York: Columbia University Press.

²¹ Kuru, A. 2007. "Passive and Assertive Secularism: Historical Conditions, Ideological Struggles, and State Policies toward Religion." *World Politics* 59(4), 568–594.

²² Berkes, N. 1964. *The Development of Secularism in Turkey*. Montreal: McGill University Press.

²³ نظریه زبان خورشید: یک فرضیه بی پایه شبه زبانشناسانه و شبه علمی ریشه‌یافته بود که در دهه ۱۹۳۰ در ترکیه توسعه یافت و بدون منبع با جنبه سیاسی که پیشنهاد می‌کرد همه زبان‌های بشری بازماندگان یک زبان اولیه آسیای مرکزی هستند. سپس نظریه پردازان این زبان مدعی شدند که تنها زبانی که کم و بیش همانند این زبان اولیه باقی‌مانده زبان ترکی است.

یک زبان باستانی آسیای مرکزی است.²⁴ پذیرش این نظریه به دولت ترکیه اجازه داد تا پذیرش الفبای جدید را بیشتر توجیه کند و از مزیت ساختگی ایجاد یک هویت ملی منسجم تر برخوردار شود. در تلاش بیشتر برای ایجاد این هویت ساختگی، یک «تذ تاریخ» ترکی²⁵ بر اساس تمدن‌های آسیای مرکزی و آناتولی پیش از اسلام توسعه یافت.²⁶ بر اساس این تذ، ترک‌ها اجداد تمدن‌های باستانی مانند سومری‌ها و هیتی‌ها هستند.²⁷ همانطور که کمالیست‌ها ادعا می‌کنند، جزئیات این تذ تاریخی شامل سه نکته اصلی است: ۱- ترک‌ها یکی از قدیمی‌ترین ملت‌های جهان هستند، ۲- قدمت تاریخی سلسله عثمانی رد می‌شود. ۳- مصطفی کمال استقلال و وحدت ملی را برای ترکیه فراهم کرد.²⁸ به منظور فاصله گرفتن بیشتر ترکیه از دوران عثمانی، آموزه‌های تاریخی تحت حمایت دولت از انقلاب ترکیه، امپراتوری عثمانی را به عنوان یک رژیم سیاسی پیشین هدف قرار داد.²⁹ و آنکارا به عنوان پایتخت برای مقابله با عثمانی‌گرایی انتخاب کرد.³⁰

موج سکولاریزاسیون و غرب‌گرایی در ترکیه فراتر از اصلاحات قانونی رفت، زیرا جهان‌بینی و سبک زندگی جدیدی در تلاش برای دور شدن از شیوه‌ها و سبک‌های زندگی سنتی اسلامی ایجاد شد.³¹ و دولت در بسیاری از امور، از موسیقی گرفته تا لباس، دخالت مستقیم کرد.³² به طور موقت موسیقی «به سبک شرقی» ممنوع شد.³³ و پوشیدن برخی لباس‌ها ممنوع یا محدود اعلام شد. از سوی دولت موسیقی و هنر غربی حمایت فزاینده‌ای پیدا کرد، به ویژه، «مسابقات زن شایسته» در جهت تلاشی برای به چالش کشیدن برداشت‌های اسلامی در مورد جایگاه زنان در جامعه، راه خود را به زندگی ترکیه باز کردند.³⁴ «قانون کلاه» (hat law) در ۲۵ نوامبر ۱۹۲۵ بوسیله مجلس تصویب شد و مردم را مجبور به بر سر گذاشتن کلاه‌های اروپایی به جای کلاه‌های سنتی کرد. به دلیل مخالفت با این قانون، ۸۰۸ نفر دستگیر و ۵۷ نفر به اعدام محکوم شدند.³⁵ علاوه بر این، در ۲۱ ژوئن ۱۹۳۴ از سوی قانون نام خانوادگی و عناوین سنتی خانواده‌ها ممنوع شد و اتخاذ نام‌های خانوادگی ترکی الزامی گشت. در آن سال، به مصطفی کمال نام خانوادگی آتاتورک (پدر ترک‌ها) داده شد.

²⁴ Findley, C. V. 2010. *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity: A History, 1789–2007*. New Haven, Conn.: Yale University Press.

²⁵ Mardin, Ş. 1991. *Türkiye’de din ve siyaset*. Istanbul: İletişim Yayınları.

²⁶ Doğan, A. U. 2013. “The Conception of Laïcité of the Republican People’s Party between 2002 and 2010.” PhD diss., Middle East Technical University, Ankara, Turkey.

²⁷ Findley, C. V. 2010. *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity: A History, 1789–2007*. New Haven, Conn.: Yale University Press.

²⁸ Çınar, A. 2005. *Modernity, Islam, and Secularism in Turkey: Bodies, Places, and Time*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

²⁹ Mardin, Ş. 1991. *Türkiye’de din ve siyaset*. Istanbul: İletişim Yayınları.

³⁰ Çınar, A. 2005. *Modernity, Islam, and Secularism in Turkey: Bodies, Places, and Time*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

³¹ Gürbey, S. 2012. “Rethinking Popular Sovereignty and Secularism in Turkey and Beyond.” PhD diss., Columbia University, New York.

³² Çınar, A. 2005. *Modernity, Islam, and Secularism in Turkey: Bodies, Places, and Time*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

³³ Mardin, Ş. 1991. *Türkiye’de din ve siyaset*. Istanbul: İletişim Yayınları.

³⁴ Çitak, Z. 2004. “Nationalism and Religion: A Comparative Study of the Development of Secularism in France and Turkey.” PhD diss., Boston University

³⁵ Nereid, C. T. 2011. “Kemalism on the Catwalk: The Turkish Hat Law of 1925.” *Journal of Social History* 44(3), 707–728.

در سال ۱۹۳۵، روزهای یکشنبه به عنوان تعطیل هفتگی جایگزین روز جمعه شد. تعطیلات غیرمذهبی بعداً برای جشن گرفتن سایر سالگردهای ملی ایجاد شدند. با توجه به اینکه بسیاری از این تعطیلات ملی ریشه در وقایع تاریخی داشتند اما این تعطیلات از ورود مصطفی کمال به سواحل سامسون (Samsun) در سال ۱۹۱۹ آغاز و به طور غیر مستقیم به مرگ مصطفی کمال در سال ۱۹۳۸ الحاق شد. این جشنواره‌ها توسط مقامات در سراسر کشور جشن گرفته می‌شدند و دانش‌آموزان و افسران باید به صورت اجباری در آنها شرکت کنند. از سال‌های اولیه جمهوری، تلاش‌هایی برای نصب مجسمه‌های مصطفی کمال در مرکز هر شهر صورت گرفت.³⁶ همانطور که یکی از پژوهشگران اشاره می‌کند: «هیچ شهری در ترکیه وجود ندارد که حداقل یک میدان با مجسمه مصطفی کمال آتاتورک نداشته باشد.» در هر شهر حداقل یک مدرسه یا خیابان به نام «آتاتورک» نام گذاری شد و تصاویر کمال در هر ساختمان اداری بر روی دیوارها آویزان گردید.³⁷ افسران و کارمندان دولت باید در روزهای تعطیل ملی از مجسمه او بازدید می‌کردند و به آن حلقه گل اهدا می‌کردند. با توجه به این موضوع، تصاویر، مجسمه‌ها و تندیس‌های مصطفی کمال به عنوان نمادهای سکولاریسم دیده می‌شدند، که یکی از دلایلی است که این تندیس‌ها گاهی اوقات از سوی اسلام‌گرایان آسیب می‌دیدند و یا مورد حمله واقع می‌شدند.³⁸ به همین دلیل قانونی در سال ۱۹۵۱ مبنی بر محافظت از تصویر و اعتبار مصطفی کمال تصویب شد. در سال ۱۹۲۵، تمام فرقه‌های صوفی غیرقانونی و ممنوع اعلام شدند، خانه‌ها و زیارتگاه‌های آنها تعطیل و مراسم و مناسک آنها به دلیل اینکه آنها در تضاد و مخالف سکولاریسم می‌باشد، ممنوع شد.³⁹ علاوه بر این، جمعیت‌های اقلیت در جمهوری جدید نمی‌توانستند مناصب سیاسی داشته باشند.⁴⁰ زیرا اقلیت‌ها نه ترک بودند و نه مسلمان. همچنین طبق قانون سکولار ترکیه ترک‌های غیرمسلمان اجازه مهاجرت به ترکیه را نداشتند و غیرمسلمانان ساکن ترکیه مشمول مالیات‌های سنگین شدند.⁴¹

هدف اصلی همه اصلاحات، نه تنها دستیابی به فرهنگ غرب بود که در ۱۵۰ سال سلطه عثمانی متوقف شده بود بلکه حکایت از ایجاد یک جامعه کاملاً سکولار می‌کرد. با این حال، بخش بزرگی از جامعه که مسلمان هستند و به سنت خود وابسته، نتوانسته‌اند به طور کامل با این اصلاحات همراه شوند. انقلاب ترکیه مورد حمایت مردم نبود، بلکه از سوی یک گروه کوچک از نخبگان انجام شده بود.⁴² یکی از پژوهشگران این وضعیت را اینگونه توصیف می‌کند:

• دولت جدید اصلاحات خود را از طریق استبداد مطلقه و دیکتاتوری محض انجام داد. اصلاح‌طلبان کمالیست با شور و اشتیاق خود نه تنها دین را از حکومت جدا کردند، بلکه در عبادات و اعمال

³⁶ Mardin, Ş. 1991. *Türkiye’de din ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.

³⁷ Frick, A. 2011. “Turkey’s Secularism: Has the AKP Undermined the Ideals of Atatürk?” Master’s thesis, University of South Dakota, Vermillion.

³⁸ Çınar, A. 2005. *Modernity, Islam, and Secularism in Turkey: Bodies, Places, and Time*. Minneapolis: University of Minnesota Press

³⁹ Çitak, Z. 2004. “Nationalism and Religion: A Comparative Study of the Development of Secularism in France and Turkey.” PhD diss., Boston University.

⁴⁰ Findley, C. V. 2010. *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity: A History, 1789–2007*. New Haven, Conn.: Yale University Press.

⁴¹ Gürbey, S. 2012. “Rethinking Popular Sovereignty and Secularism in Turkey and Beyond.” PhD diss., Columbia University, New York.

⁴² Mardin, Ş. 1991. *Türkiye’de din ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları

مذهبی مسلمانان نیز دخالت نمودند. (در نتیجه) با این کار، اکثریت توده مردم را از خود بیگانه کردند.⁴³

کنترل دولت بر دین

در ترکیه، دولت، مقامات مذهبی را به عنوان راهی برای تقویت وحدت ملی، کنترل می‌کند.⁴⁴ این امر به کمالیسم اجازه داده است تا نفوذ دین در مردم مسدود و یا حداقل محدود شود.⁴⁵ تا دولت از دین به عنوان ابزاری در جهت نظام سکولار استفاده کند.⁴⁶ به گفته یکی از پژوهشگران، این امر به یک سکولاریسم افراطی و ستیزه جو در ترکیه منجر می‌شود، دقیقاً به این دلیل که دولت دین را کنترل می‌کند، نه اینکه جدایی دولت و مسجد را حفظ کند.⁴⁷ همانطور که برنارد لوئیس (Bernard Lewis) خاطرنشان می‌کند: اساس سیاست مذهبی کمالیست؛ لائیسسیسم بود، نه بی‌دینی، هدف آن نابودی اسلام نبود، بلکه بی‌اعتبار کردن آن بود و می‌خواست از طریق محدود کردن اعتقادات مذهبی مردم؛ قدرت دین و نمایندگان آن در امور سیاسی، اجتماعی و فرهنگی را از میان بردارد.⁴⁸

دولت از طرق مختلف تلاش کرد تا نفوذ دین و دینداری در جامعه را محدود کند. نکته قابل توجه این است که یکی از این طرق، تأسیس اداره امور دینی تحت نظر نخست وزیر بود. در فرآیند عقلانی سازی و ملی سازی دین، دولت توجه خود را به آموزش دینی معطوف کرد.⁴⁹ در ابتدا، آموزش دینی تحت کنترل دولت انجام گرفت، اما پس از سال ۱۹۴۷، زمانی که کنترل دولت بر آموزش دینی در سطح دبیرستان و دانشگاه از سر گرفته شد و از این دوره، تا کودتای نظامی ۱۹۸۰ که قانون اساسی بازنویسی شد، آموزش دینی در مدارس دولتی به صلاحدید پارلمان واگذار گردید. در سال ۱۹۸۲، قانون اساسی جدید، دوره‌های فرهنگ و اخلاق دینی را اجباری کرد.⁵⁰ برنامه‌های درسی مدارس ابتدایی، دبستان و دبیرستان توسط دولت مرکزی تأسیس شد و کتاب‌های درسی با یک معیار واحد تدریس شدند. البته، باید اذعان کرد که نام بردن مصطفی کمال در تمام دروس (مثلاً فرهنگ دینی، فیزیک، هندسه) اجباری بود و سرفصل‌های آموزشی برای کنترل پیام‌های مذهبی در این مورد تدوین شده بود.⁵¹ محتوای این دروس اجباری مذهبی معمولاً خارج از فهم سنتی اسلام بود. به عنوان مثال، طبق دین اسلام (مذهب اهل سنت) نماز و روزه در ماه رمضان از ارکان خمسه محسوب می‌شوند و در این مورد به دانش آموزان آموزش داده می‌شد که نماز و روزه را فقط باید

⁴³ Momayezi, N. 1998. "Civil-Military Relations in Turkey." *International Journal on World Peace* 15(3), 3-28.

⁴⁴ Somer, M. 2007. "Moderate Islam and Secularist Opposition in Turkey: Implications for the World, Muslims and Secular Democracy." *Third World Quarterly* 28(7), 1271-1289.

⁴⁵ Yavuz, M. H. 2003. "The Case of Turkey." *Daedalus* 132(3), 59-61.

⁴⁶ Büyükkara, M. A. 2008. "İlimli İslam tartışmaları zemininde günümüz Türkiye'sinde laik- liğin anlam ve sınırları." *Usul* 9(1), 173-200

⁴⁷ For one view that sees this strategy as necessary, given the structure of Islam, see Berkes (1964).

⁴⁸ Lewis, B. 2002. *The Emergence of Modern Turkey*, 3rd ed. New York: Oxford University Press.

⁴⁹ Gürbey, S. 2012. "Rethinking Popular Sovereignty and Secularism in Turkey and Beyond." PhD diss., Columbia University, New York.

⁵⁰ Kemalism is divided into leftist Kemalism and rightist Kemalism. Rightist Kemalists advocate obligatory religious culture and ethics courses, but leftist Kemalists wish to abolish them.

⁵¹ Kuru, A. 2007. "Passive and Assertive Secularism: Historical Conditions, Ideological Struggles, and State Policies toward Religion." *World Politics* 59(4), 568-594.

پس از انجام فعالیت‌های روزانه برگزار کنند. علاوه بر این، و شاید حتی به طور طنزآمیزی، به آنها آموزش می‌دادند که اگر حضرت محمد امروز زنده بود، کلاهی به سبک غربی بر سر می‌گذاشت.⁵² کمالیسم دین را صرفاً یک نظام اخلاقی⁵³ و امری خصوصی و مبتنی بر وجدان فردی می‌داند.⁵⁴ در نتیجه مفهوم «وجدان فردی» اسلامی توسط دولت برای ملت سازی مورد استفاده قرار گرفت.⁵⁵ با تنزل دین به یک جایگاه نهادی دولتی که در شکل‌گیری هویت ملی می‌بایست نقش ایفا کند، کمالیسم رابطه‌ای بین اسلام عامیانه ترکی شده و ملی‌گرایی ترکی ایجاد کرد.⁵⁶ دلیل اصلی کمالیسم کنترل دین در جامعه بود که آنرا بسیار مفید برای ترکیه می‌دانست.

ارتش و کودتاها

از نیمه دوم قرن بیستم، ارتش ترکیه با اجرای کودتاهای نظامی در سال‌های ۱۹۶۰، ۱۹۷۱، ۱۹۸۰ و ۱۹۹۷ چندین بار در امور سیاسی مداخله کرد.⁵⁷ زیرا ارتش از نظر تاریخی دژ محکمی برای کمالیسم بود و می‌باشد. زنان و دخترانی که طبق آموزش‌های مذهبی، خود و مادرشان حجاب داشتند و مردان ریش می‌گذاشتند هیچگاه در ارتش استخدام نمی‌شدند. پس از کودتای ۱۹۹۷، افسرانی که نماز می‌خواندند، الکل نمی‌نوشیدند و همسرانی داشتند که محجبه بودند و به طور کلی آشکارا سبک یک زندگی سکولار را از خود نشان نمی‌دادند، بدون هیچ‌گونه غرامت قانونی از ارتش اخراج می‌شدند. همانطور که یکی از پژوهشگران اشاره می‌کند، تقریباً ۹۰۰ افسر نظامی و کارمند اداری پس از کودتا ۱۹۹۷ اخراج شدند. باید توجه داشت که از زمان تشکیل جمهوری، ارتش، نوسازی را به عنوان بخشی از مأموریت خود در پیش گرفته است.⁵⁸

• این مأموریت، ارتش را به نماد سیاسی و بازو حفظ ملت تبدیل کرد. ... نیروهای مسلح همیشه جایگاه ویژه‌ای در ترکیه داشته‌اند. ... نیروهای مسلح همچنان خود را پاسدار اهداف سکولار، اصلاح‌طلبانه و دموکراتیک می‌دانستند.⁵⁹

نه تنها ارتش، بلکه کل ارکان دولت تا دهه ۲۰۰۰ در دست کمالیست‌ها بود. در واقع، قبل از این دوره، تقریباً غیرقابل تصور بود که بتوان بدون باور به کمالیسم، در سلسله مراتب بوروکراسی ترکیه پیشرفت کرد. با این حال، ده سال گذشته شاهد ظهور یک جنبش بزرگ ضد کمالیستی در ترکیه بوده‌ایم.

وضعیت سیاسی کنونی ترکیه

⁵² Gürbey, S. 2012. "Rethinking Popular Sovereignty and Secularism in Turkey and Beyond." PhD diss., Columbia University, New York

⁵³ Parla, T., and A. Davison. 2008. "Secularism and Laicism in Turkey." In *Secularism*, edited by J. R. Jakobsen and A. Pellegrini, 58–75. Durham, N.C.: Duke University Press.

⁵⁴ Mardin, Ş. 2012. *Türkiye'de toplum ve siyaset*, 19th ed. Istanbul: İletişim Yayınları.

⁵⁵ Sakallıoğlu, Ü. C. 1996. "Parameters and Strategies of Islam–State Interaction in Republican Turkey." *International Journal of Middle East Studies* 28(2), 231–251.

⁵⁶ Gürbey, S. 2012. "Rethinking Popular Sovereignty and Secularism in Turkey and Beyond." PhD diss., Columbia University, New York.

⁵⁷ Çitak, Z. 2004. "Nationalism and Religion: A Comparative Study of the Development of Secularism in France and Turkey." PhD diss., Boston University.

⁵⁸ Full coups occurred in 1960 and 1980; 1971 and 1997 (28 February) were half-coups (Toprak 2005).

⁵⁹ Kuru, A. 2006. "Dynamics of Secularism: State–Religion Relations in the United States, France, and Turkey." PhD diss., University of Washington, Seattle.

⁵⁹ Momayezi, N. 1998. "Civil–Military Relations in Turkey." *International Journal on World Peace* 15(3), 3–28.

برخی جنبش‌های سیاسی مرکزی در ترکیه وجود دارند که ریشه‌های آنها را می‌توان به اولین جنبش مدرنیزاسیون در امپراتوری عثمانی نسبت داد (شکل 9.1 را ببینید). در تاریخ سیاسی ترکیه، قدرت در دوره‌های مختلف توسط ایدئولوژی‌های این جنبش اداره شده است. با اعلام منشور تنظیمات⁶⁰ (Tanzimat Charter)، ایدئولوژی عثمانی‌گرایی غرب‌گرا کنترل ترکیه را به دست گرفت. سپس، ایدئولوژی محافظه‌کار عثمانی‌گرایی در پاسخ به آن ظهور کرد. پس از آنکه ایده عثمانی‌گرایی نفوذ خود را از دست داد، اسلام‌گرایی، به ویژه در رژیم حمیدیان⁶¹ (Hamidian)، به اوج خود رسید. حزب اتحاد و ترقی ترکیه (CUP) که پایان رژیم حمیدیان را تسریع کرد، از سربازانی تشکیل شده بود که بیش از یک دهه با گرایش‌های قوی غرب‌گرا-ترک‌گرا در ترکیه قدرت را در دست گرفت.

کمالیسم، که تا حد زیادی پایه‌های حزب اتحاد و ترقی را به ارث برده بود در واقع جنبش سیاسی مسلط شد که تا سال ۱۹۵۰ غرب‌گرایی مترقی‌تر و سکولاریسم را به شدت پیش برد.⁶² با این حال، برخی از سیاستمداران سکولار از جدایی کمالیست‌ها و تأسیس حزب دموکرات ناراضی شدند. این امر دوران جدیدی را در سیاست ترکیه آغاز کرد، زیرا یک سنت سیاسی راست میانه ایجاد کرده بود که در نهایت به سلطه حزب جمهوریخواه خلق (RPP) پایان داد. این وضعیت نشانه‌ای از واکنش خاموش بزرگی بود که توسط سکولاریسم افراطی حزب جمهوریخواه خلق (RPP) ایجاد شده بود و نشان‌دهنده، عدم تمایل مردم ترکیه به پذیرش حزب جمهوریخواه خلق بود.

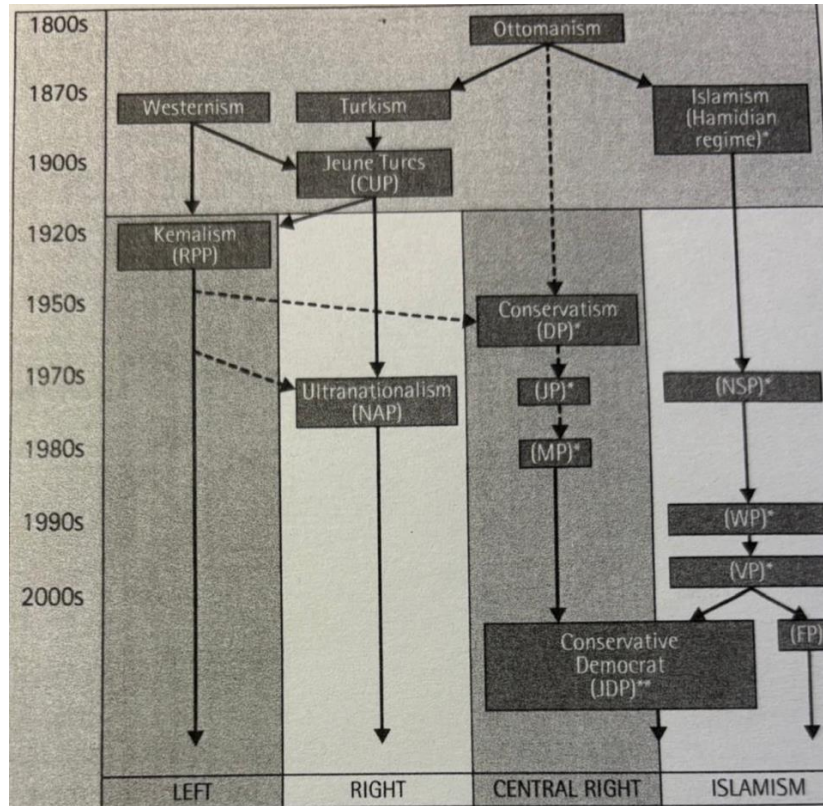
جالب اینجاست که کمالیست‌ها، علی‌رغم اینکه از نظر اجتماعی، اقتصادی لیبرال بودند از دولت؛ محافظه‌کارانه حمایت می‌کردند. علاوه بر این، آنها کاملاً ملی‌گرا و تا حدودی غیردموکراتیک نیز هستند. به گفته یکی از دانش پژوهان، به دلیل ایدئولوژی سکولاریستی افراطی یا تهاجمی است که باعث شده است آنها همواره در تضاد مداوم بین دولت‌گرایی و دموکراسی بسر برند. آنها از یک سو، از ارزش‌های دموکراتیک حمایت می‌کنند، اما از سوی دیگر، مجبورند برای تحمیل نوع خاص سکولاریسم خود و در پاسخ به ایدئولوژی اسلام‌گرا، موضعی دولتی اتخاذ کنند.⁶³

⁶⁰ منشور تنظیمات، که رسماً با نام «حکم شریف گلخانه» (فرمان شریف مجلس گل سرخ) شناخته می‌شود، سندی بنیادی بود که در سال ۱۸۳۹ صادر شد و دوره‌ای از اصلاحات گسترده را در امپراتوری عثمانی با هدف نوسازی، تمرکزگرایی و تضمین تمامیت ارضی آن آغاز کرد. اصطلاح تنظیمات خود به معنای «سازماندهی مجدد» است.

⁶¹ رژیم حمیدیان به دوره امپراتوری عثمانی از حدود ۱۸۷۸ تا ۱۹۰۸، در زمان سلطنت سلطان عبدالحمید دوم (۱۸۷۶-۱۹۰۹) اشاره دارد. این دوره، دوران حکومت استبدادی بود که با تمرکز قدرت، سرکوب مخالفان و خشونت دولتی علیه اقلیت‌های قومی، به ویژه ارمنه، مشخص می‌شد.

⁶² Mardin, Ş. 2012. *Türkiye'de toplum ve siyaset*, 19th ed. Istanbul: İletişim Yayınları.

⁶³ Doğan, A. U. 2013. "The Conception of Laïcité of the Republican People's Party between 2002 and 2010." PhD diss., Middle East Technical University, Ankara, Turkey.

شکل ۹/۱ جریان‌های سیاسی سکولار و ضد سکولار و احزاب سیاسی معاصر در ترکیه

حمیدیان رژیم: دوره ای که عبدالحمید II حکومت می کرد. (۱۸۷۶-۱۹۰۹)

CPU: کمیته اتحاد و ترقی / RPP: حزب جمهوری خواه خلق / DP: حزب دموکرات / JP: حزب عدالت / MP: حزب امام میهن / NAP: حزب حرکت ملی / NSP: حرکت رهایی بخش ملی / WP: حزب رفاه / VP: حزب فضیلت / FP: حزب فضیلت / JDP: حزب عدالت و توسعه /
 *با کودتا برکنار شد و با حکم قانونی بسته شد // ** پرونده حزب باز ماند اما حزب تعطیل نشد

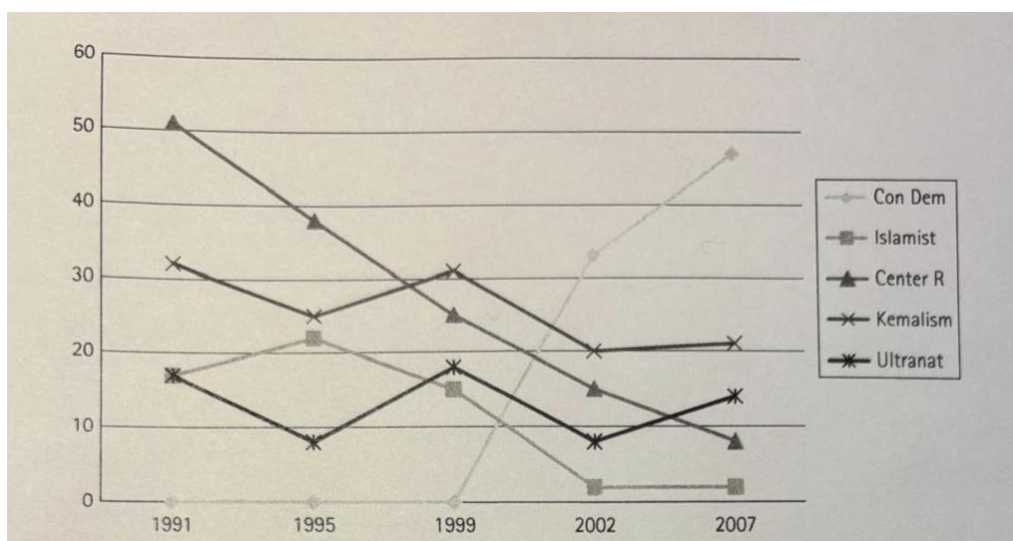
حزب عدالت و توسعه (JDP) از سویی از نظر اقتصادی لیبرال اما از نظر اجتماعی محافظه‌کار می باشد.⁶⁴ و از سوی دیگر، سیاست‌های دموکراتیک تری را نسبت به حزب جمهوریخواه خلق اعمال می کند.⁶⁵ حزب توسعه عدالت از سال ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۷ تلاش‌های جدی برای کسب عضویت در اتحادیه اروپا انجام داد، اثربخشی ارتش بر سیاست را کاهش داد، آزادی بیان و سخن را بهبود بخشید، برای گسترش حقوق مدنی تلاش کرد و اعطای حقوق فرهنگی اقلیت‌ها و کردها را بهبود بخشید⁶⁶ و در نتیجه توانست در انتخابات به موفقیت بزرگی دست یابد (شکل 9.2 را ببینید). این حزب تا سال ۲۰۱۱، حزبی لیبرال بشمار می رفت، اما پس از ۲۰۱۱ به اسلام‌گرایی روی آورد. حزب عدالت و توسعه در این دوره (۲۰۰۲-۲۰۰۷) قوانینی را

⁶⁴ Legendijk, J. 2012. "Turkey's Accession to the European Union and the Role of the Justice and Development Party." In Democracy, Islam and Secularism in Turkey, edited by A. Kuru and A. Stepan, 166–188. New York: Columbia University Press.

⁶⁵ Kalyvas, S. N. 2012. "The 'Turkish Model' in the Matrix of Political Catholicism." In Democracy, Islam and Secularism in Turkey, edited by A. Kuru and A. Stepan, 189–198. New York: Columbia University Press

⁶⁶ Doğan, A. U. 2013. "The Conception of Laïcité of the Republican People's Party between 2002 and 2010." PhD diss., Middle East Technical University, Ankara, Turkey.

تصویب کرد که مغایر با سکولاریسم بود⁶⁷ تا جاییکه در سال ۲۰۰۷ و درست قبل از انتخابات ریاست جمهوری، ارتش ترکیه یادداشتی در وب سایت خود منتشر کرد که در آن حزب عدالت و توسعه را ضد سکولار توصیف نمود و اعلام کرد که ارتش مایل نیست که یک رئیس جمهور اسلام گرا انتخاب شود. پس از این اعلام، در انتخابات سال ۲۰۰۷، آرای حزب عدالت و توسعه از ۳۴ درصد به ۴۶ درصد افزایش یافت.⁶⁸ سپس، در سال ۲۰۰۸، دیوان عالی ترکیه تلاش کرد تا حزب عدالت و توسعه را به دلیل سیاست‌های ضد سکولاریسم تحت پیگرد قانونی قرار دهد، اما در نهایت این پرونده مختومه اعلام شد.⁶⁹ در سال ۲۰۱۰، حزب عدالت و توسعه شروع به اعمال سیاست‌های اسلام گرایانه و ضد غرب گرایانه کرد. از نظر بسیاری از مردم ترکیه، پیشینه سیاسی بیش از صد سال کمالیسم سکولار و طرفدار غرب، باعث گردید که حزب عدالت و توسعه بیشتر تقویت شود.

شکل ۹/۲ آرای مشترک احزاب سیاسی در ترکیه⁷⁰

در دوره سوم حزب عدالت و توسعه پس از سال ۲۰۱۱، برای اولین بار در تاریخ جمهوری ترکیه، زنان محجبه اجازه عضویت در مجلس پیدا کردند و بدنبال آن ممنوعیت حجاب در دانشگاه‌ها نیز لغو شد. برخی از مقاطع مدارس امام- خطیب (Imam- Khatib Schools) برای تربیت امامان جماعت بازگشایی شد و دروس مربوط به قرآن و سیره (زندگی محمد) به عنوان دروس اختیاری در برنامه‌های درسی مدارس برقرار شد. با این حال، این اصلاحات همه مثبت نبودند، زیرا برخی از آزادی‌های اجتماعی محدود شدند. به عنوان مثال، الکل به شدت کنترل شد و حزب عدالت و توسعه موضع گیری علیه اتحادیه اروپا، اسرائیل

⁶⁷ Somer, M. 2007. "Moderate Islam and Secularist Opposition in Turkey: Implications for the World, Muslims and Secular Democracy." *Third World Quarterly* 28(7), 1271–1289.

⁶⁸ Legendijk, J. 2012. "Turkey's Accession to the European Union and the Role of the Justice and Development Party." In *Democracy, Islam and Secularism in Turkey*, edited by A. Kuru and A. Stepan, 166–188. New York: Columbia University Press

⁶⁹ Boer, R. 2014. "Marx and the Christian Logic of the Secular State." In *Secularisations and Their Debates*, edited by M. Sharpe and D. Nickelson, 61–73. Dordrecht: Springer

⁷⁰ Tepe, S. 2008. *Beyond Sacred and Secular: Politics of Religion in Israel and Turkey*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

و حتی غرب را در نظر گرفت. با همزمانی این تغییرات سیاسی و افزایش حضور دین در جامعه، تمایز بین حزب عدالت و توسعه و اسلام‌گرایان کمتر آشکار می‌شود. این امر باعث شده است که برخی باور کنند که ممکن است یک دستور کار اسلام‌گرایانه پنهان در حزب عدالت و توسعه وجود داشته باشد.⁷¹ در واقع، به نظر می‌رسد که ضد کمالیست‌ها نه تنها در دولت، بلکه در تجارت و رسانه‌ها نیز شروع به تبادل جایگاه خود با کمالیست‌ها کرده‌اند.

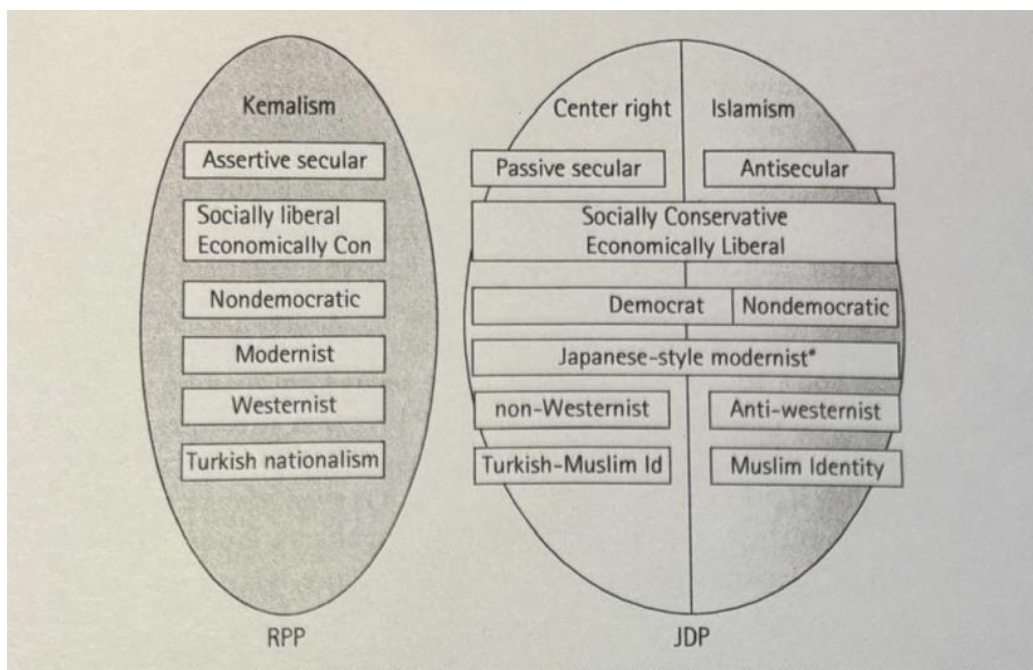
سکولاریسم در مقابل ضدیت با کمالیسم

نوع خاص سکولاریسم افراطی یا تهاجمی در ترکیه که شامل عوامل پسا عثمانی، ضد غرب‌گرایی و اسلام‌گرایی می‌باشند شرایطی را در جهت مبارزه سیاسی در جامعه بوجود آورده است. فرض بر این است که حزب جمهوری‌خواه خلق کمالیست نماینده بلوک سکولاریسم است و حزب عدالت و توسعه نماینده بلوک ضد سکولاریسم. برخی از محققان با توجه به پیشینه تاریخی این دو حزب، معتقدند که بین جناح‌های سکولار و اسلام‌گرا شکاف و دودستگی وجود دارد.⁷² این شکاف از انتخابات ۲۰۰۲ به بعد افزایش یافته است، زیرا حزب عدالت و توسعه و حزب جمهوری‌خواه خلق اکثریت بلوک رأی‌دهندگان را تشکیل می‌دهند. طبق تحقیقات دو پژوهشگر علوم سیاسی، مخالف‌ترین رأی‌دهندگان به حزب جمهوری‌خواه خلق، رأی‌دهندگان اسلام‌گرای سیاسی هستند و بین این دو گرایش قطب بندی شدیدی وجود دارد. بنابراین، ادعا می‌شود که حزب عدالت و توسعه ادامه اسلام‌گرایی سیاسی است و درکی ضد سکولار از اسلام‌گرایی دارد. بنابراین، اسلام‌گرایی و «طرفداران سکولاریسم» (که توسط کمالیسم نمایندگی می‌شود) ممکن است دو قطب افراطی در ترکیه به نظر برسند. با این حال، ما معتقدیم که این موضوع ساده‌سازی بیش از حد از وضعیت سیاسی جامعه ترکیه می‌باشد. زیرا به جای یک تقسیم بندی دقیق در امتداد خطوط سکولارها و اسلام‌گرایان، شاید تقسیم بندی واقعی بین کمالیست‌ها و ضد کمالیست‌ها باشد و در این میان سکولاریسم گرفتار شده است. دلیل اینکه کمالیسم نتوانست در انتخابات پیروز شود و دولت تشکیل دهد، مگر از طریق کودتای نظامی چیست؟ چرا احزاب ضد کمالیست موفق هستند؟ با وجود هشتاد سال تبلیغات و یک سیستم آموزشی سکولار، چرا بیشتر مردم ترکیه کمالیست نیستند؟ شکل ۹/۳ سرنخ‌هایی را در این مورد ارائه می‌دهد.

⁷¹ Legendijk, J. 2012. "Turkey's Accession to the European Union and the Role of the Justice and Development Party." In *Democracy, Islam and Secularism in Turkey*, edited by A. Kuru and A. Stepan, 166–188. New York: Columbia University Press

⁷² Çarkoğlu, A. 2004. "Religiosity, Support for Şeriat and Evaluations of Secularist Public Policies in Turkey." *Middle Eastern Studies* 40(2), 111–136.

Sakallıoğlu, Ü. C. 1996. "Parameters and Strategies of Islam–State Interaction in Republican Turkey." *International Journal of Middle East Studies* 28(2), 231–251.

شکل ۹/۳ جریان اصلی حزب کمالیست و حزب سیاسی ضد کمالیست.

مدرنیته فرهنگی محافظه‌کار: پس از شکست روسیه از ژاپن در سال ۱۹۰۵، نوسازی به سبک ژاپنی به عنوان یک الگو مطرح شد.⁷³ بر اساس این نوع جدید از رویکرد نوسازی، باید فناوری غرب پذیرفته شود، اما ارزش‌ها و سنت‌های اسلامی نیز باید حفظ شوند.

اگر فرض شود که حزب عدالت و توسعه نماینده بلوک اسلام‌گرا و حزب جمهوریخواه خلق نماینده بلوک سکولار است، به راحتی می‌توان فهمید که چرا قطب بندی سیاسی بین سکولاریسم و اسلام‌گرایی یا سکولاریسم و ضد سکولاریسم نه تنها در ده سال گذشته، بلکه در گذشته نیز وجود داشته است. با این حال، بین این دو قطب، یک موضع میانه وجود دارد که بین لفاظی‌های دو طرز فکر تندروانه و افراطی گرفتار شده است. به عنوان مثال، حزب عدالت و توسعه ترکیبی از برخی اسلام‌گرایان و کسانی است که بیشتر به راست میانه گرایش دارند. شکل ۹/۳ حداقل دو نوع تعریف از سکولاریسم و حداقل سه ترکیب در مورد سکولاریسم را نشان می‌دهد. مشکل اساسی، تفسیرهایی است که از معنای سکولاریسم ارائه می‌شود:

- بحث دولت-دین در ترکیه صرفاً بین سکولاریسم و اسلام‌گرایی نیست، بلکه بر معنای واقعی و اجرای خود سکولاریسم متمرکز است. دو جنبش قدرتمند در ترکیه یعنی کمالیست‌ها و محافظه‌کاران طرفدار اسلام از دو معنای متضاد سکولاریسم (سکولاریسم فعال و غیر فعال) دفاع می‌کنند.⁷⁴

⁷³ Mardin, Ş. 2008. Türk modernleşmesi, 18th edition. İstanbul: İletişim Yayınları

⁷⁴ Kuru, A. 2006. "Dynamics of Secularism: State-Religion Relations in the United States, France, and Turkey." PhD diss., University of Washington, Seattle.

جی. والتون (J. Walton)⁷⁵ استاد دانشگاه شیکاگو به دو نوع سکولاریسم در ترکیه می‌پردازد: سکولاریسم لیبرال و سکولاریسم غیرلیبرال/لائیسیت یا سکولاریسم ژاکوبینی⁷⁶ (Jacobin secularism). همانطور که بحث کردیم، به دلیل تاریخ اجتماعی-سیاسی این منطقه است که ترکیه را با سکولاریسم لائیسیت، در مقایسه با سکولاریسم ملایمتر یا منفعل، مانند ایالات متحده ارزیابی می‌کنیم. سکولاریسم منفعل تنها به دنبال محدود کردن نفوذ دین از طریق دور کردن آن از دولت در عرصه عمومی است، در حالی که سکولاریسم فعال، افراطی یا تهاجمی علاوه بر این، به دنبال کنترل فعال دین، تا حد لغو آن است.⁷⁷ بنابراین، سکولاریسم فعال ممکن است غیردموکراتیک باشد.⁷⁸ با این حال، بخشی از بلوک حزب عدالت و توسعه از یک مدل سکولاریسم منفعل انگلو-آمریکایی (ایالات متحده، انگلستان و کانادا) در ترکیه حمایت می‌کند. همچنین باید اذعان کرد که اصل سیاسی عملگرایانه سکولاریسم منفعل حتی توسط برخی از احزاب راست میانه و اسلام‌گرایان در ترکیه نیز حمایت می‌شود. به گفته یکی دیگر از پژوهشگران: اسلام‌گرایی میانه رو، سکولاریسم میانه رو (سکولاریسم منفعل) نیز هست. بنابراین، لازم نیست رأی دهندگان حزب عدالت و توسعه را ضد سکولاریسم معرفی کنیم. شاید حزب عدالت و توسعه آنقدر که ضد کمالیست است، ضد سکولاریسم نباشد. کمالیسم «به یک ایدئولوژی دولتی اقتدارگرا گرایش داشته است تا بدینوسیله تفاوت‌های مذهبی و قومی را به نام ارزش‌های روشن‌گر و رهایی بخش سرکوب کند».⁷⁹ در نتیجه این جنبش مجبور شده است در پایبندی به سکولاریسم افراطی، خود را ملی‌گراتر از ملی‌گرایان نشان دهد. بنابراین، «هویت ترکی مدرن» را مطابق با ایدئولوژی خود، که مدرنیته ترکی را با حذف دین برابر می‌دانست، شعار خود ساخت. با این حال، ضد کمالیسم در ترکیه، اسلام را به عنوان یک گنجینه فرهنگی پذیرفت و از آن پس سعس کرد تا دین (و مهمتر از آن، فرهنگ مذهبی) را در مسیر خود به سوی «مدرنیته» پیش ببرد.

ویژگی‌های کلی اسلام‌گرایی در ترکیه عبارتند از غرب ستیزی، سکولاریسم ستیزی و کمالیسم ستیزی. یکی از تفاسیر اسلام‌گرایی که بخشی از درک سیاسی حزب عدالت و توسعه است، ضد کمالیست، ضد سکولاریسم منفعل، ضد غرب‌گرا، (اما) مدرنیست و دموکراتیک است. تفاسیر دیگر از اسلام‌گرایی و اسلام‌گرایی افراطی، ضد کمالیست، ضد سکولاریسم افراطی، ضد غرب‌گرا، (اما) سنت‌گرا و غیردموکراتیک هستند. هر دو تفسیر از اسلام‌گرایی، برتری اقتصادی و تکنولوژیکی غرب را به عنوان یک تهدید مشترک درک می‌کنند و خواهان اسلامی کردن جامعه می‌باشند. با این حال، تفاوت آنها در نگرش‌های دموکراتیک است. در اینجا، افراط‌گرایان مسلمان، مخالف اسلام عامیانه هستند و میراث فرهنگی و تاریخی عثمانی را رد می‌کنند و امپراتوری عثمانی را «به اندازه کافی اسلامی» نمی‌دانند. با این حال، به

⁷⁵ Walton, J. 2009. "Horizons and Histories of Liberal Piety: Civil Islam and Secularism in Contemporary Turkey." PhD diss., University of Chicago

⁷⁶ سکولاریسم ژاکوبین یا «ژاکوبین لائیسیت» به جدایی رادیکال و دولتی کلیسا و دولت که در طول انقلاب فرانسه دیده شد، اشاره دارد و بر یک جمهوری قدرتمند و متمرکز تأکید دارد که به طور فعال جامعه را از بالا به پایین، اغلب با زور، سکولار می‌کند و اقتدار مذهبی سنتی را برای ایجاد یک فرهنگ مدنی جدید و یکپارچه به چالش می‌کشد، متمایز از اشکال ملایم‌تر سکولاریسم که فقط نهادها را از هم جدا می‌کنند.

⁷⁷ Kuru, A., and A. Stepan. 2012. "Laïcité as an 'Ideal Type' and a Continuum: Comparing Turkey, France, and Senegal." In *Democracy, Islam and Secularism in Turkey*, edited by A. Kuru and A. Stepan, 95–121. New York: Columbia University Press.

⁷⁸ Tezcür, G. M. 2007. "Constitutionalism, Judiciary, and democracy in Islamic Societies." *Polity* 39(4), 479–501.

⁷⁹ Yavuz, M. H. 2003. "The Case of Turkey." *Daedalus* 132(3), 59–61.

دلیل فرهنگ دموکراتیک و سکولار ترکیه، که در سایر کشورهای مسلمان یافت نمی‌شود⁸⁰، اسلام‌گرایان افراطی درصد بسیار کمی از مردم ترکیه را تشکیل می‌دهند.

دو محقق ترک یک نظر سنجی با مشارکت ۵۰۵۳ پاسخ دهنده از شانزده استان ترکیه بزرگ، انجام دادند و به نتایج زیر رسیدند. ۱- اکثریت پاسخ دهندگان خود را مسلمان می‌دانند، اما این بدان معنا نیست که «اسلام‌گرایان» به زودی اکثریت سیاسی را به دست خواهند آورد، یا اینکه هر مسلمانی اسلام‌گرا است. ۲- تقریباً هیچ امکانی برای ایجاد یک دولت بر اساس شریعت اسلام وجود ندارد و ترس در این مورد بی‌اساس است. ۳- اکثریت پاسخ دهندگان در فعالیت‌های مذهبی شرکت می‌کنند، آنچه را که به عنوان وظایف عبادی خود می‌دانند، انجام می‌دهند و نسبت به باورهای دیگران مدارا می‌کنند. علاوه بر این، این دو پژوهشگر دریافتند که اکثر ترک‌ها (60 درصد) حزبی سیاسی بر اساس مذهب نمی‌خواهند، در حالی که تنها 25 درصد چنین خواسته‌ای داشتند. بنابراین، بسیاری در مردم ترکیه دخالت دین در سیاست (دولت) را زیان آور می‌دانستند که در واقع نوعی موضع سکولاریستی محسوب می‌شود.⁸¹

یکی از اصول شریعت اسلامی حکم می‌کند که یک مرد می‌تواند چندین زن را به عنوان همسر به عقد خود درآورد. اگر این یک حکم اسلامی است، آیا ترک‌ها آن را می‌پذیرند؟ یکی از پرسش‌هایی این دو پژوهشگر از شرکت کنندگان در نظر سنجی این پرسش بود که: «اگر قانون مدنی طوری تنظیم شود که ازدواج با حداکثر چهار زن را مجاز کند، آیا از این قانون حمایت می‌کنید؟» آنها دریافتند که ۸۵ درصد پاسخ «خیر» و تنها ۱۰/۷ درصد پاسخ «بله» داده‌اند همچنین ۷۱/۷ درصد از کسانی که خود را «بسیار مذهبی» می‌دانستند، پاسخ «خیر» و تنها ۲۲/۸ درصد پاسخ «بله» به این پرسش دادند. جالب اینجاست که حتی مذهبی‌ترین افراد نیز نمی‌خواستند قانون مدنی سکولار را به نفع این ایده تغییر دهند. در تحقیقاتی که توسط اداره امور مذهبی در سال ۲۰۱۳ با ۳۷۶۲۴ پاسخ دهنده انجام شد، ۶۱/۱ درصد موافق بودند که سکولاریسم (laiklik) برای «زندگی آزاد» مسلمانان ضروری است و تنها ۲۰/۱ درصد مخالف بودند.⁸² اگرچه حداقل ۹۵ درصد از مردم ترکیه خود را مسلمان می‌دانند و تنها حدود ۱۰ درصد از آنها خود را غیرمذهبی⁸³ می‌توان طبق این نظر سنجی و آمار گفت که فرهنگ سکولار در سطح جامعه ترکیه پذیرفته شده است. همچنین باید به این موضوع نیز اشاره کرد که بخش بزرگی از ترک‌ها (۶۷/۲ درصد) همان کسانی که وقت خود را مطابق با نماز جمعه تنظیم می‌کردند، از ممنوعیت حجاب حمایت نمی‌کردند و همراه با «نشریات الحادی»؛ این نظر را که دین و سیاست باید در امور دولتی در هم تنیده شوند، زیان آور ارزیابی می‌کردند. این دو محقق و پژوهشگر همچنین به بررسی میزان ارزش فرهنگ دموکراتیک در ترکیه پرداختند. نکته قابل توجه در مطالعات آنها نشان می‌دهد که بین ۷۵ تا ۸۰ درصد با سه «ارزش دموکراتیک» زیر موافق بودند:

۱- دموکراسی ممکن است مشکلاتی داشته باشد، اما از هر شکل دیگری از حکومت بهتر است،

۲- آزادی انتخاب دین و شیوه زندگی نباید به هیچ وجه محدود شود،

⁸⁰ Mardin, Ş. 1991. Türkiye'de din ve siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları.

⁸¹ Çarkoğlu, A., and B. Toprak. 1999. Türkiye'de din, toplum ve siyaset. İstanbul: Tesev Yayınları.

⁸² Directorate of Religious Affairs. 2014. Türkiye'de dini hayat araştırması. Ankara, Turkey: Diyanet İşleri Başkanlığı.

⁸³ Çarkoğlu, A., and B. Toprak. 1999. Türkiye'de din, toplum ve siyaset. İstanbul: Tesev Yayınları.

۳- آزادی بیان و عقیده نباید به هیچ وجه محدود شود.⁸⁴

در مقایسه با سایر کشورهای مسلمان، به نظر می‌رسد که فرهنگ دموکراتیک و سکولار در ترکیه ریشه دوانده است.

این دو محقق و پژوهشگر علوم سیاسی در مطالعاتی که انجام داده بودند،⁸⁵ دریافتند که ۶۱/۳ درصد از ترک‌ها هیچ نشانه‌ای از فشار جنبش‌های بنیادگرا جهت ایجاد یک دولت اسلامی در ترکیه در طول پانزده سال گذشته نمی‌دیدند. برای کسانی که چنین فشاری را احساس می‌کردند (۳۲/۶ درصد)، دلیل اصلی این بود که احساس می‌کردند تعداد زنانی که حجاب اسلامی را رعایت می‌کنند در حال افزایش است (۲۰/۶ درصد). در حالی که این مطالعه در سال ۲۰۰۶ همچنین نشان داد که ۶۳/۵ درصد در ترکیه حجاب به سبک ترکی دارند و ۲۷/۳ درصد تعداد زنانی که در سال ۱۹۹۹ حجاب نداشتند به ۳۶/۵ درصد در سال ۲۰۰۶ افزایش یافته است. در داده‌های این دو محقق، وابستگی سیاسی کسانی را می‌بینیم که فکر می‌کنند تعداد «زنان با حجاب» در حال افزایش است و دریافتند که بیشترین نسبت شامل پاسخ دهندگانی است که خود را مدافع حزب جمهوریخواه خلق می‌نامند (۴۴/۳ درصد). این دو نفر در سال ۲۰۰۸ مصاحبه‌های رو در رو با ۴۰۱ شرکت کننده از دوازده استان ترکیه انجام دادند و دریافتند که علوی‌ها، سکولارها، کمالیست‌ها و دیگر رأی دهندگان چپگرا معتقدند که در دولت حزب عدالت و توسعه مورد تبعیض قرار گرفته‌اند. این افراد به احتمال زیاد رأی دهندگان حزب جمهوریخواه خلق بودند، زیرا تقریباً نیمی از رأی دهندگان حزب جمهوریخواه خلق فکر می‌کنند که سکولاریسم در ترکیه در معرض خطر می‌باشد.⁸⁶ با توجه به درک حزب جمهوریخواه خلق از سکولاریسم، این نتایج ممکن است نشان دهد که این "سکولاریسم به طور کلی" نیست که به خودی خود در معرض خطر است، بلکه به طور خاص، سکولاریسم افراطی یا تهاجمی است که در معرض خطر می‌باشد. شاید ترس کمالیست‌ها از اسلامی شدن جامعه بی‌اساس باشد.⁸⁷ کمالیست‌ها از محافظه‌کاران به دلیل داشتن یک دستور کار پنهان اسلام‌گرایانه انتقاد می‌کنند و محافظه‌کاران از کمالیست‌ها به دلیل ضد مذهبی بودن، به جای سکولاریست‌های "واقعی" بودن، انتقاد می‌کنند.⁸⁸

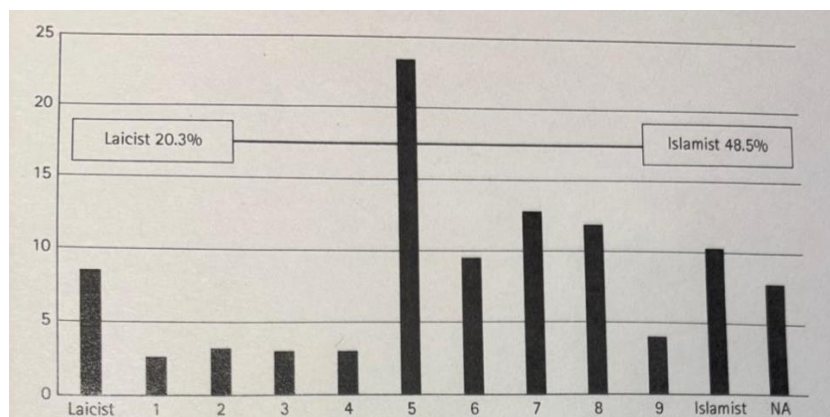
⁸⁴ Çarkoğlu, A., and B. Toprak. 2006. *Değişen Türkiye'de din, toplum ve siyaset*. İstanbul: Tesev Yayınları.

⁸⁵ Çarkoğlu, A., and B. Toprak. 2006. *Değişen Türkiye'de din, toplum ve siyaset*. İstanbul: Tesev Yayınları.

⁸⁶ همان

⁸⁷ Berger, P. 2008. "Sekülerleşme yanlışlandı." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59(1), 271–281.

⁸⁸ Kuru, A. 2006. "Dynamics of Secularism: State–Religion Relations in the United States, France, and Turkey." PhD diss., University of Washington, Seattle.

شکل ۹/۴ «در ترکیه «اسلام‌گرایان» و «لایسیست‌ها» وجود دارند. شما خودتان را در کجای این مقیاس قرار می‌دهید؟»⁸⁹

در شکل ۹/۴ در نگاه اول، دیده می‌شود که در ترکیه یک قطب بندی سکولاریستی-اسلامی وجود دارد. با این حال، این شکل یک موضع میانه روی از سکولاریسم است. یک پژوهشگر علوم اجتماعی در رابطه با تنوع سکولاریسم در ترکیه، در سال ۱۹۹۹ با هفتاد و هفت دانشجوی دانشگاه (میانگین سنی ۲۲/۵) مصاحبه‌هایی انجام داد و حداقل سه رویکرد به لایسیسم در ترکیه را در این مصاحبه دریافت:

۱- سکولاریزاسیون کامل در زندگی روزمره، ۲- ضرورت دموکراسی، ۳- آشتی دین با زندگی مدرن.⁹⁰ بر اساس این رویکردها، کمالیسم، به عنوان یک ایدئولوژی، تنها می‌تواند مورد اول را بپذیرد. با این حال، رویکرد دوم و سوم با سکولاریسم منفعل که توسط راست میانه‌رو نمایندگی می‌شود، مطابقت دارند. این محقق اظهار می‌کند که گروه اول عمدتاً نگرش منفی نسبت به سنت/دین دارند، از واقعیات روزانه مبتنی بر عقل و علم حمایت می‌کنند، علم و دین را از طرفی در تضاد با یکدیگر می‌بینند و از طرف دیگر نیز مدرنیته و سنت را متضاد هم ارزی می‌کنند. او همچنین از مطالعات خود این نتیجه را گرفت که گروه دوم، اگر نگوئیم هیچ، تضادی بین زندگی مدرن و دین/سنت نمی‌بینند و یا تضاد بسیار کمی می‌بینند. در گروه سوم، او معتقد است که سنت و دین بسیار مهم هستند و این دو با علم در تضاد نمی‌باشند. در حالی که به نظر می‌رسد رویکرد اول و دوم، رویکردی هستند که به طور جدلی توجه عموم را به خود جلب می‌کنند، یک موضع محوری وجود دارد که به ترتیب با هیچکدام از آنها همسو نیست. همچنین به نظر می‌رسد بحث سکولار-اسلام گرا چیزی بیش از بحث‌های صرف بر سر درک صحیح از سکولاریسم است. شاید بهتر باشد این بحث را با در نظر گرفتن بحث‌های مربوط به مدرنیته و سنت بررسی کنیم.

در امپراتوری عثمانی، جامعه ترک به دو بخش تقسیم می‌شدند: مرکز شهر در استانبول و بقیه مردم در همه شهر و روستاها (کشور). «عوام» در کشور و «نخبگان» در شهر زندگی می‌کردند و مفهوم «تمدن» را فقط با خودشان مرتبط می‌دانستند.⁹¹ این تمایز نخبگان و عوام تا دوره جمهوری خواهی ادامه یافته است. در حالی که کمالیست‌ها خود را مدرن، شهرنشین، روشنفکر و تحصیل کرده می‌دانستند، دیگران را روستایی،

⁸⁹ Çarkoğlu, A., and B. Toprak. 2006. Değişen Türkiye'de din, toplum ve siyaset. İstanbul: Tesev Yayınları

⁹⁰ Paker, K. O. 2005. Günlük düşüncede modernlik, din ve laiklik. Ankara, Turkey: Vadi Yayınları.

⁹¹ Mardin, Ş. 1969. Din ve ideoloji. Ankara, Turkey: AÜSBF Yayınları.

عقبمانده و نادان فرض می کردند.⁹² ایدئولوژی سکولاریسم افراطی در ترکیه «بین نخبگان سیاسی و نظامی کمالیست وجود داشت».⁹³ به گفته کمالیست‌ها، «سکولاریسم عمومی است، اسلام خصوصی، سکولاریسم دانش است، اسلام ایمان، سکولاریسم مدرن است، اسلام سنتی، سکولاریسم شهری است، اسلام روستایی، سکولاریسم پیشرفت است، اسلام ارتجاعی (irtica) و عقب ماندگی، سکولاریسم جهانشمول است، اسلام خاص».⁹⁴

به نظر می‌رسد سکولاریزاسیون ترکیه، مبارزه‌ای بین نخبگان «شهر» و مردم مذهبی روستاها باشد.⁹⁵ نخبگان سکولار، کمالیسم را اساس کشور می‌دانند که اگر «مردم نادان» تحت کنترل قرار نگیرند، آزادسازی همراه با دموکراتیزاسیون در ترکیه تهدید خواهد شد.⁹⁶

در ترکیه، مفاهیم سکولاریسم (laiklik)، مدرنیسم (çağdaşlık) و غرب‌گرایی (batıcılık) برای کمالیست‌ها مترادف یکدیگر به نظر می‌رسند.⁹⁷ عثمانی‌ها در دوره رکود و زوال خود از سال ۱۶۸۳ تا ۱۹۰۸، غرب را به عنوان «الگوی» خود برگزیدند. اولین کسانی که این الگوبرداری را پذیرفتند، از نخبگان تحصیل کرده طبقه حاکم و ارتش بود. غرب‌گرایی نیز به دو شکل عمده درک می‌شد، غرب‌گرایی رادیکال که سکولاریسم و فرهنگ از آن اقتباس می‌شود و غرب‌گرایی معتدل که تنها علم و فناوری غرب را بدنبال دارد و در همان حال ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی را حفظ می‌کند.⁹⁸ از اولی به عنوان غرب‌گرایی (کمالیسم) و از دومی به عنوان غرب‌ستیزی (ضد کمالیسم) یاد شده است. علاوه بر این، دو برداشت از مدرنیته در ترکیه با هم در رقابت بوده‌اند: مدرنیته لیبرال غرب‌گرا و مدرنیته محافظه‌کار شرق‌گرا یا اسلام‌گرا⁹⁹ در ترکیه، اصطلاح «مدرن» (çağdaş) فقط به مدرنیته غرب‌گرا که با غیرمذهبی بودن در هم تنیده شده است، اشاره دارد. غربی شدن و سکولاریزاسیون اصول اساسی این نوع مدرنیته هستند: «مدرن بودن به معنای گسستن از گذشته است»¹⁰⁰ بنابراین، کمالیست‌ها به نمایندگی از مدرن‌ها، با فرهنگ و سبک زندگی سنتی

⁹² Çınar, A. 2012. "Subversion and Subjugation in the Public Sphere: Secularism and the Islamic Headscarf in Turkey." In *Visualizing Secularism and Religion: Egypt, Lebanon, Turkey, India*, edited by A. Çınar and S. Roy, 25–46. Ann Arbor: University of Michigan Press.

⁹³ Berger, P. 2008. "Sekülerleşme yanlışlandı." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59(1), 271–281.

⁹⁴ Çınar, A. 2005. *Modernity, Islam, and Secularism in Turkey: Bodies, Places, and Time*. Minneapolis: University of Minnesota Press

⁹⁵ Doğan, A. U. 2013. "The Conception of Laïcité of the Republican People's Party between 2002 and 2010." PhD diss., Middle East Technical University, Ankara, Turkey.

⁹⁶ Oğuzlu, H. T., and B. B. Özpek. 2008. "Turkey's Europeanization." *International Journal* 63(4), 991–1009.

⁹⁷ Momayezi, N. 1998. "Civil–Military Relations in Turkey." *International Journal on World Peace* 15(3), 3–28.

Çınar, A. 2005. *Modernity, Islam, and Secularism in Turkey: Bodies, Places, and Time*. Minneapolis: University of Minnesota Press

⁹⁸ Tepe, S. 2008. *Beyond Sacred and Secular: Politics of Religion in Israel and Turkey*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

⁹⁹ Findley, C. V. 2010. *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity: A History, 1789–2007*. New Haven, Conn.: Yale University Press

Çınar, A. 2012. "Subversion and Subjugation in the Public Sphere: Secularism and the Islamic Headscarf in Turkey." In *Visualizing Secularism and Religion: Egypt, Lebanon, Turkey, India*, edited by A. Çınar and S. Roy, 25–46. Ann Arbor: University of Michigan Press

¹⁰⁰ Çınar, A. 2005. *Modernity, Islam, and Secularism in Turkey: Bodies, Places, and Time*. Minneapolis: University of Minnesota Press

ترکی-اسلامی وارد درگیری شدند.¹⁰¹ به عنوان مثال، کمالیست‌ها فکر می‌کنند که لباس، موسیقی، نوشیدن الکل و غیره از شاخص‌های مدرنیته هستند¹⁰² و به همین دلیل، آنها اسلام را تهدیدی برای اصلاحات مدرنیستی می‌دانند.¹⁰³ اگرچه اسلام‌گرایان سیاسی و برخی گروه‌های دیگر، کمالیست‌ها را تقلیدکننده‌ی مدرنیسم غرب می‌دانند، اما ممکن است این یک برداشت نادرست باشد.¹⁰⁴ بر اساس نتایج یک نظرسنجی این گروه‌ها (اسلام‌گرایان، میانه‌روها، غرب‌گرایان و غیره) معانی متفاوتی از مدرنیته ابراز می‌دارند. بین غرب‌گرایی و سنت‌گرایی اقتدارگرا و سرکوب‌کننده تضاد وجود دارد و این تضاد تا زمانی که تصور می‌شود سنت و مدرنیته در مقابل یکدیگر قرار دارند، ادامه دارد.¹⁰⁵ با این حال، تصور دیگری از سنت وجود دارد که به مدرنیته نزدیک می‌باشد. در حالی که کمالیست‌ها مدرنیته را غربی‌سازی می‌دانند، دیگران مدرنیته را دموکراتیزاسیون و توسعه‌دهنده‌ی ارزیابی می‌کنند. بحث پیرامون مفهوم مدرنیته، چگونگی این قطب‌بندی را میان نیروهای سنتی و سایر نیروهایی که می‌خواهند سنت را تغییر دهند، نشان می‌دهد. بنابراین، همانطور که یک محقق علوم سیاسی می‌گوید: سکولاریسم در ترکیه عمدتاً جدایی ارزش‌های اجتماعی از اقتدار سنت است و تضاد بر سر این موضوع است که آیا ترکیه باید یک جامعه‌ی «سنتی» یا «غیرسنتی» باشد. این محقق در این مورد تصویر کاملاً دقیقی را ترسیم می‌کند.¹⁰⁶

- کشوری که در حال حاضر چالش سکولاریسم در آن از نظر سیاسی برجسته می‌باشد، ترکیه است. جمهوری ترکیه در سال ۱۹۲۳ توسط آتاتورک تأسیس شد، که قاطعانه ضد اسلام و احتمالاً به طور کلی ضد مذهب بود. او می‌خواست ترکیه را «متمدن» کند و تمدن برای او به معنای فرهنگ سکولار اروپا و الگوی سیاسی او الگوی فرانسوی بود، زندگی عمومی که به اصطلاح، عاری از نمادها و رفتارهای مذهبی باشد... این ایدئولوژی سکولاریستی در بخش‌های بزرگی از جامعه ترکیه، به ویژه در نخبگان سیاسی و نظامی کمالیست، کاملاً تثبیت و بصورت یک ایدئولوژی غالب در جمعیت‌های شهری و طبقه متوسط درآمد. اما در مناطق داخلی آناتولی، فرهنگ عمیقاً اسلامی همچنان رواج داشت، به طوری که مردم ضمن احترام گذاشتن به ایدئولوژی کمالیست در زندگی خانوادگی و اجتماعی به طور منفعلانه در برابر آن مقاومت می‌کردند. در سال‌های اخیر، این مقاومت به صورت سیاسی فعال شده است.¹⁰⁷

¹⁰¹ Öncü, A. 2012. "Talk Television: Reinventing Secular Muslims in the Era of Neoliberalism." In *Visualizing Secularism and Religion: Egypt, Lebanon, Turkey, India*, edited by Alev Çınar and Srirupa Roy, 174–203. Ann Arbor: University of Michigan Press.

¹⁰² Hanioglu, M. Ş. 2012. "The Historical Roots of Kemalism." In *Democracy, Islam and Secularism in Turkey*, edited A. Kuru and A. Stepan, 32–60. New York: Columbia University Press

¹⁰³ Yılmaz, İ. 2002. "Secular Law and the Emergence of Unofficial Turkish Islamic Law." *Middle East Journal* 56(1), 113–131

¹⁰⁴ Mardin, Ş. 1991. *Türkiye'de din ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.

¹⁰⁵ Paker, K. O. 2005. *Günlük düşüncede modernlik, din ve laiklik*. Ankara, Turkey: Vadi Yayınları.

¹⁰⁶ Berkes, N. 1964. *The Development of Secularism in Turkey*. Montreal: McGill University Press

نتیجه‌گیری

در گذشته تعدادی از نیروهای فرهنگی و سیاسی در ترکیه معاصر نقش داشته‌اند و این کشور که در تاریخ اسلامی غرق شده بود را به کشوری منحصر به فرد تبدیل کرده‌اند تا با یک فرهنگ سکولار معاصر اداره شود. ترکیه مدرن تلاش می‌کند تا هم به شیوه خود سکولار باشد و نسبت به سنت‌های مذهبی مانند اسلام، که همچنان یک نیروی اجتماعی قدرتمند در فرهنگ این کشور است، مدارا کند. ترکیه امروزی در حال حرکت به سمت بیشتر و گسترده تری از اصول سکولاریسم می‌باشد و می‌تواند به مثابه یک نمونه آزمایشی مفید جهت مطالعه تجربی جنبه‌های مختلف سکولاریزاسیون و سکولاریسم در کشوری باشد که اسلام نقش برجسته‌ای در آن ایفا می‌کند.